

DYSLEXIEPROTOCOL

1. Dyslexie

Om te weten waar onze leerlingen tegenaanlopen die een dyslexieverklaring hebben eerst een uitleg wat dyslexie inhoudt:

Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en/of vlot toepassen van het lezen en/ of spellen op woordniveau.

(Stichting Dyslexie Nederland 2008.p11)

Dyslexie is een specifieke lees- en spellingstoornis met een neurologische basis, die wordt veroorzaakt door cognitieve verwerkingsstoornissen op het raakvlak van fonologische en orthografische taalverwerking. Deze specifieke taalverwerkingsproblemen wijken proportioneel af van het overige cognitieve, en met name taalverwerkingsprofiel en leiden tot een ernstig probleem met het lezen en spellen van woorden ondanks regelmatig onderwijs. Dit specifieke lees- en spellingprobleem beperkt in ernstige mate een normale educatieve ontwikkeling, die op grond van de overige cognitieve vaardigheden geïndiceerd zou zijn.
(Blomert,2006. P.5)

Wanneer is er sprake van dyslexie?

- Er is sprake van een significante achterstand op het gebied van **lezen en/of spelling** ten opzichte van leeftijd en/of opleidingsgenoten, waar die persoon in het dagelijkse leven door gehinderd wordt (*criterium van ernst*).
- Er is sprake van een significante achterstand op het gebied van **lezen en/of spelling** ten opzichte van datgene wat op basis van de individuele- cognitieve- ontwikkeling van die persoon verwacht mag worden (*criterium van achterstand*).
- Er is sprake van een **hardnekkig lees en/of spellingprobleem**, dat resistent is tegen gespecialiseerde hulp (*criterium van didactische resistentie*).
(Bron: Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs)

2. Gevolgen van dyslexie

De gevolgen die dyslexie kan hebben, verschillen per leerling. Hoeveel last een leerling heeft van zijn dyslexie hangt samen met de eisen die een specifieke situatie stelt aan zijn lees- en spellingvaardigheid. Daarnaast hangt deze last af van de mate waarin een leerling in staat is zijn problemen te compenseren

Ondanks deze compensatiemogelijkheden heeft dyslexie zowel voor het leren, als voor de (school)loopbaan en het sociaal-emotioneel functioneren gevolgen. Deze zijn echter zeer individueel bepaald.

2.1 Gevolgen voor het sociaal-emotioneel functioneren

In het voort gezet onderwijs worden dyslectische leerlingen geconfronteerd met nieuwe problemen dan in het primair onderwijs. Daarnaast verandert er door de puberteit/adolescentie veel voor leerlingen. Wanneer leerlingen hun dyslexie en/of de gevolgen daarvan niet goed kunnen accepteren of onvoldoende 'om kunnen gaan' met de lees- en spellingproblemen op school en daarbuiten, kan dat verregaande gevolgen hebben voor het psychosociaal functioneren. De school heeft een belangrijke taak om de dyslectische leerling te helpen de stoornis te leren accepteren en ermee om te leren gaan. Gevolgen voor het sociaal-emotioneel functioneren kunnen zijn:

- ernstige twijfel aan de eigen competentie
- aangetast zelfbeeld
- onvoldoende vanuit zichzelf gemotiveerd zijn (intrinsieke motivatie)
- ontwikkelen van faalangst
- moeite met aansluiting bij leeftijdgenoten of volwassenen door verminderde sociale acceptatie
- schroom om aan een vervolgopleiding of baan te beginnen
- vermijden van bepaalde taken op sociaal gebied zoals vrijwilligerswerk en bestuurswerk.

2.2 Gevolgen voor het leren

Dyslexie heeft consequenties voor alle vakken die een beroep doen op functioneel lezen en schrijven.

De problemen met technisch lezen kunnen doorwerken in problemen met begrijpend lezen. Ondanks voldoende woordenschat zijn er soms problemen met tekstbegrip. De aandacht richt zich op het niet geautomatiseerde technisch lezen en spellen, in plaats van op het begrijpen van een tekst of het op papier zetten van gedachten. Waarbij aangetekend moet worden dat dyslectische leerlingen wel een kleinere woordenschat kunnen hebben dan niet dyslectische leerlingen omdat ze minder leeservaring hebben.

De problemen met automatisering en werkgeheugen kunnen ook leiden tot rekenproblemen en betreft vooral het onthouden van rekenfeiten. Dit leidt tot problemen met hoofdrekenen en rekentempo. Wanneer sprake is van begripsmatige rekenproblematiek, dan heeft dit niets te maken met dyslexie, maar met comorbiditeit: dyslexie en dyscalculie.

Het (voortgezet) onderwijs doet voortdurend een beroep op het snel kunnen verwerken en produceren van teksten. Dyslectische leerlingen ervaren daarbij altijd een hoge tijdsdruk. Ze hebben meer tijd nodig om gecompliceerde opdrachten te verwerken en komen aan het beantwoorden van vragen soms niet toe, terwijl ze het antwoord wel weten.

Dyslectische leerlingen maken tijdens het schrijven ook veel meer spelfouten dan hun leeftijdsgenoten, in alle spellingcategorieën.

In het hierna volgende schema staat een overzicht van gevolgen van dyslexie voor het leren. Van welke gevolgen bij een individuele leerling sprake is, zal samen met de leerling uitgezocht moeten worden.

Lezen	<ul style="list-style-type: none"> • Traag en niet accuraat (hardop) lezen, ook bekende woorden worden niet altijd vlot en goed gelezen. • Het weglaten en/of toevoegen van woorden. • Omdat het technisch lezen te veel aandacht vraagt, is er soms te weinig aandachtscapaciteit over voor tekstbegrip. • Omdat lezen zo veel tijd en inspanning kost, leveren vooral lange teksten problemen op.
Spellen	<ul style="list-style-type: none"> • Veel spelfouten, zowel in complexe als in alledaagse, eenvoudige woorden. • Bij onbekende spellingen onvoldoende kunnen terugvallen op een adequate strategie (regelstrategie, inprentstrategie, luisterstrategie). • Bij onbekende spellingen onvoldoende kunnen terugvallen op het analyseren van woorden in (bekende) woorddelen en afzonderlijke letters. • Weinig inzicht in woordopbouw. Dit kan zich uiten in: <ul style="list-style-type: none"> - Moeite met het herkennen van delen uit woorden die hetzelfde zijn, waardoor het lezen en spellen trager en met meer fouten gaat (bijv. morfeem <i>-heid</i> zit zowel in <i>schoonheid</i> als in <i>wijsheid</i>). - Moeite met het leggen van de relatie tussen spelling, grammatica en betekenis waardoor er spelfouten gemaakt worden (bijv. <i>verkeerd-verkeert; hei-hij; grote-grootte</i>).
Leren / Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Problemen met het leren en lezen van losse woorden (zonder context). • Woordvindingsproblemen. • Doordat het lezen zo veel aandacht vraagt, te weinig aandachtscapaciteit voor het volgen van de tekststructuur, waardoor de rode draad zoekraakt en het maken van een samenvatting moeilijk is. • Het tekort aan aandachtscapaciteit kan ook leiden tot: <ul style="list-style-type: none"> - Niet begrijpen van complexe vragen. - Niet onthouden van meervoudige instructies, terwijl ze de afzonderlijke taken wel kunnen uitvoeren. - Moeite met teksten/boeken met onoverzichtelijke structuur/lay-out. • Doordat het spellen van afzonderlijke woorden zo veel aandacht vraagt, te weinig aandachtscapaciteit bij het schrijven waardoor het aanbrengen van een tekststructuur en een heldere lay-out moeilijk is. • Door te weinig lezen blijft de woordenschat soms beperkt. • Afname van tempo en nauwkeurigheid als er 'onder druk' gewerkt moet worden (proefwerken, schoolonderzoeken, examens). Door niet-nauwkeurig lezen problemen met het maken van multiple choice toetsen, waar kleine verschillen in antwoorden vaak cruciaal zijn.

Leren / Algemeen	<ul style="list-style-type: none"> • Moeite met het maken van aantekeningen, tijdens het luisteren. • Moeite met het (snel) opschrijven van informatie die wordt gedikteerd door de leerkracht. • Moeite hebben (en fouten maken) bij het overnemen van aantekeningen van het (digi)bord. • Fouten maken of fouten over het hoofd zien bij het zelf corrigeren van oefeningen tijdens klassikale besprekingen. • Moeite met het onthouden of ophalen van namen/begrippen uit het geheugen (denk aan jaartallen bij geschiedenis en topografie bij aardrijkskunde).
Spreken/ Luisteren	<ul style="list-style-type: none"> • Moeite met onthouden van uitspraak van woorden/klanken. • Moeite met het verstaan van 'snelle' spraak. • Moeite met luisteroefeningen, omdat de woorden en klanken niet goed worden verwerkt. • Moeite met luisteroefeningen vanwege gebrek aan tijd, omdat het lezen van de vraag en opschrijven van het antwoord meer tijd kost dan de gegeven tijd.
Moderne Vreemde Talen	<ul style="list-style-type: none"> • Moeite met het onthouden van geleerde woorden. Er is onvoldoende resultaat van intensief oefenen. Dit werkt door in alle overige vaardigheden (spreken, luisteren, begrijpend lezen en schrijven) in de moderne vreemde talen. • Moeite met het aanleren van nieuwe klank-tekenkoppelingen waardoor ze zich de uitspraak moeilijk eigen maken. • Moeite met het verstaan van 'snelle' spraak van moedertaalsprekers in de moderne vreemde talen. • Moeite met spellen. • Moeite met afleiden van woordbetekenissen en spellingen, doordat er weinig inzicht in woordopbouw is. • Moeite met het herkennen van delen uit woorden die hetzelfde zijn, waardoor het lezen en spellen trager en met meer fouten gaat (bijv. <i>jour</i> zit zowel in <i>aujourd'hui</i> als in <i>toujours</i> en <i>journal</i>). • Moeite met het leggen van de relatie tussen spelling, grammatica en betekenis, waardoor er spelfouten gemaakt worden (bijvoorbeeld <i>enemys</i> i.p.v. <i>enemies</i>; <i>Hande</i> i.p.v. <i>Hände</i>; <i>tu pense</i> i.p.v. <i>tu penses</i>). • Gebruik van de Nederlandse spelling bij het schrijven in de moderne vreemde talen.
Taak en werkhouding	<ul style="list-style-type: none"> • Ongestructureerd, inadequaar en/of vluchtig taakgedrag en werkhouding. • Moeite met plannen en vasthouden van de volgorde van denkstappen. • Onvoldoende werkverzorging. • Onvoldoende metacognitieve vaardigheden voor zelfsturing. • Inadequate leerstijlen. • Onvoldoende of tanend doorzettingsvermogen.

3. Dyslexiepas

Elke leerling met dyslexie krijgt een pas waarop staat vermeld welke hulpmiddelen hij/zij nodig heeft.

Elk jaar moet opnieuw gekeken worden of de leerling nog dezelfde behoeftes heeft of dat er iets is veranderd.

3.1 Rechten en plichten van leerlingen met een geldige dyslexieverklaring

Alle dyslectische leerlingen hebben recht op:

- Tijdverlenging in de vorm van 20% extra tijd per toets.
- Spelfouten bij de vreemde talen en Nederlands worden beoordeeld volgens de afspraken binnen de sectie.
Bij het vak Nederlands geldt bij toetsen waarbij onderdelen spelling zitten dat deze onderdelen max. 20% van het eindcijfer mogen uitmaken.
- Vanaf 150 te leren woorden en/of uitdrukkingen mogen idioomtoetsen in twee delen worden gemaakt. Het gaat hier om woorden en/of uitdrukkingen die voor het eerst geleerd moeten worden en nog niet eerder in een SO of proefwerk getoetst zijn. Hierbij geldt dat de leerling bij het eerste toetsmoment de helft van de stof maakt ; hiervan worden de fouten genoteerd. Bij een volgend toetsmoment maakt hij/zij de andere helft van de stof ; hiervan worden opnieuw de fouten genoteerd. De fouten worden bij elkaar opgeteld en bij becijfering wordt **dezelfde** normering gehanteerd als bij de andere leerlingen.
- In de onderbouw mag de leerling een geheugensteuntje/stappenplannetje bij toetsen gebruiken indien vooraf goedgekeurd door docent en/of rt'er.
- Met name in de onderbouw moet worden gestreefd naar het geven van slechts één overhoring/toets van de vreemde talen per dag (waar leerwerk aan ten grondslag ligt).
- Bij de vreemde talen de so's niet dicteren (vanuit de vreemde taal) maar uitsluitend op papier aanleveren. Dit is iets anders dan een mondelinge overhoring waarbij gevraagd wordt vanuit het Nederlands naar de vreemde taal.
- Bij een ernstige vorm van dysorthografie (spellingproblemen) mag een leerling gebruik maken van een laptop met spellingcontrole (ook bij toetsen). Deze maatregel dient vermeld te staan in zijn/haar rt-pas.
Indien bij het vak Nederlands een specifiek grammatica onderdeel wordt getoetst moet de spelling controle worden uitgezet.
- Er mag een laptop met spraakverklanking gebruikt worden tijdens toetsen en lessen.
- Bij de PTA toetsen mag spelling altijd worden herkanst. Dit geldt dus voor leerlingen havo 4, vwo 4. Deze herkansing staat los van de herkansingsregeling.
- Eventueel mondelinge afname van toetsen.

3.2 Plichten van leerlingen met een pas

Van dyslectische leerlingen wordt extra inspanning verwacht;

- De leerling dient de leerstof gespreid te leren. Voor de vreemde talen geldt dat de spelling geoefend wordt volgens de richtlijnen van de docent en/of RT. Bij onvoldoendes en/of twijfel over de inzet kan de docent naar een leerbewijs vragen. Denk hierbij aan kladblaadjes met woordjes, een computeruitdraai, samenvattingen, schema's etc.
- De leerling maakt gebruik van overhoorprogramma's zoals Teach2000, WRTS, Overhoor, Slim Stampen, Quizlet of andere leerstrategieën en laat zich daarna overhoren.
- De leerling maakt gebruik van de bij de methodes behorende software, bijvoorbeeld via Digicampuz – Magister 6
- De leerling zorgt voor goede aantekeningen, eventueel gekopieerd van medeleerling of docent.
- De leerling vraagt, indien nodig, om hulp.

5. Algemene afspraken voor docenten

- Wijs bij de uitleg van de methode nadrukkelijk op de bijbehorende software en oefen ook, indien mogelijk, daadwerkelijk met de leerlingen in een computerlokaal .
- Bied toetsen duidelijk en goed leesbaar aan in lettertype Arial punt 12.
- De meeste dyslectische leerlingen hebben moeite met klassikaal nakijken. Zij kunnen de antwoorden in hun werkboek niet goed verbeteren als de antwoorden alleen worden opgelezen. Werk zoveel mogelijk met antwoordbladen/boeken of controleer het werkboek.
- Help dyslectische leerlingen extra bij het structureren, schematiseren en samenvatten van de inhoud.
- Maak duidelijk aan zowel de dyslectische leerling als aan de klasgenoten dat extra faciliteiten geen voorrecht maar noodzaak zijn .
- Leerlingen kunnen vrijgesteld worden om teksten hardop voor te lezen in de les. De docent overlegt dit met de leerling.
- Biedt leerlingen eventueel de mogelijkheid om een toets of een gedeelte van de toets mondeling te maken.

6. Het SE, CE en rekentoets

De directeur kan toestaan dat een gehandicapte kandidaat het examen geheel of gedeeltelijk aflegt op een wijze die is aangepast aan de mogelijkheden van die kandidaat. In dat geval bepaalt de directeur de wijze waarop het examen zal worden afgelegd, met dien verstande dat aan de overige bepalingen in dit besluit wordt voldaan. Hij doet hiervan zo spoedig mogelijk mededeling aan de inspectie.

Tenzij sprake is van een objectief waarneembare lichamelijke handicap, geldt ten aanzien van de in het eerste lid bedoelde aangepaste wijze van examineren dat:

- a.** er een deskundigenverklaring is die door een ter zake deskundige psycholoog of orthopedagoog is opgesteld
- b.** de aanpassing voor zover betrekking hebbend op het centraal examen of de rekentoets in ieder geval kan bestaan uit een verlenging van de duur van de desbetreffende toets van het centraal examen met ten hoogste 30 minuten, en
- c.** een andere aanpassing slechts kan worden toegestaan voor zover daartoe in de onder a genoemde deskundigenverklaring ten aanzien van betrokkene een voorstel wordt gedaan dan wel indien de aanpassing aantoonbaar aansluit bij de begeleidingsadviezen, vermeld in die deskundigenverklaring.

Voor kandidaten met dyslexie levert het College voor Toetsen en Examens het volgende: Voor digitale examens (en de digitale rekentoets) een dyslexievariant waarin de mogelijkheid van spraaksynthese of ingesproken tekst is toegevoegd. Bij sommige examens en toetsen kan een afzonderlijke dyslexievariant overbodig zijn omdat de gesproken tekst of spraaksynthese standaard is toegevoegd.

Voor papieren examens, naar keuze van de directeur, waarbij de keuze per kandidaat kan verschillen: een bestand met de gesproken tekst van het examen (natuurlijke stem of spraaksynthese), te gebruiken naast een papieren examen op de computer. een examenbestand in pdf geschikt voor spraaksynthese (tekst naar spraak via de computer); daarbij kan de kandidaat de tekst lezen op het scherm van een computer en tegelijkertijd desgewenst in spraak omzetten.

Als er een spraaksynthese-pdf geleverd kan worden, bepaalt de directeur welke vorm voor de kandidaat geschikt is.

Als de geschikte vorm in een tijdvak voor een examen niet geleverd wordt, moet worden voorzien in een voorlezer (individuele voorleeshulp).

Als een kandidaat, door een ernstige vorm van dyslexie, niet goed kan omgaan met een papieren woordenboek, kan de school een opzoekhulp inzetten. Het gebruik van een digitaal woordenboek is niet toegestaan. Wel toegestaan is een eenvoudige aanpassing om het opzoeken te vereenvoudigen, door het aanbrengen van simpele tabs per letter.

7. De computer als schrijfgerei

Als de computer als schrijfgerei wordt ingezet bij de centrale examens Nederlands vmbo GL/TL, de papieren examens Nederlands vmbo BB en KB en Engels vmbo GL/TL dient de spellingcontrole bij niet-dyslectische kandidaten uitgeschakeld te zijn. Aan kandidaten met een deskundigenverklaring omtrent dyslexie volgens artikel 55 van het Eindexamenbesluit VO, mag het gebruik van spellingcontrole wel worden toegestaan. Als de computer als schrijfgerei wordt gebruikt is het van belang dat kandidaten geen toegang hebben tot verboden middelen (zoals een digitale atlas of een digitaal woordenboek), en moet ook o.m. de opslag (bijvoorbeeld uitprinten) worden geregeld.

Bovenstaande regels gelden ook (bij de centrale examens waarbij spelling wordt beoordeeld) indien een kandidaat van de tekstverwerker gebruik maakt vanwege zijn beperking. Ook dan dient de spellingcontrole te worden uitgeschakeld. Dit geldt voor kandidaten met een visuele of fysieke beperking.

Aan kandidaten met een dyslexieverklaring mag het gebruik van spellingcontrole wel worden toegestaan. De correctoren moeten de aftrekregels voor spellingfouten ook toepassen bij leerlingen die met spellingcontrole hebben gewerkt.

(Bron: Examenblad.nl)

Bijlage

De volgende aandachtspunten komen uit het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs.

9.3 Dispenserende aanpassingen

Aanpassingen in de vorm van dispensaties betekent dat een leerling wordt vrijgesteld van bepaalde geldende eisen. Bij het vaststellen van dispensaties moet het toekomstperspectief van de leerling centraal staan. Voor taken die de leerling bij het eindexamen of in een vervolgopleiding uit moet kunnen voeren, moet een school geen dispensatie verlenen. Bij dergelijke taken moet worden nagegaan met welke hulpmiddelen een leerling ze wel kan uitvoeren. Mogelijkheden voor dispensaties zijn:

- vrijstelling van voorleesbeurten
- vrijstelling van spellingtoetsen (echter niet wanneer deze in schoolexamen zitten)
- de omvang van de boekenlijst verminderen
- vrijstelling van Duits of Frans in de onderbouw van het vmbo. In bijzondere gevallen kan vrijstelling verleend worden op het havo. Zie hoofdstuk 11 *Wet- en regelgeving*.
- De tijd die vrijkomt door een vrijstelling, moet altijd adequaat ingevuld worden met andere opdrachten en/of vakken.

11.3.1 Vrijstellingen in het vmbo

In de eerste twee leerjaren van het vmbo is Frans óf Duits als tweede moderne vreemde taal verplicht. Scholen mogen zelf kiezen welke van deze twee zij aanbieden, maar mogen ook beide talen aanbieden. Voor het volgen van alleen Frans of alleen Duits is daarom geen ontheffing nodig. Vrijstelling voor Frans én Duits is niet mogelijk. Op scholen waar maar één taal wordt gegeven, kan dus geen vrijstelling worden gegeven. Een uitzondering kan worden

gemaakt voor leerlingen die doorstromen naar de basisberoepsgerichte leerweg (zie Inrichtingsbesluit Wet op het voortgezet onderwijs (WVO), artikel 22, eerste lid).

Wel kan de school in de eerste twee leerjaren van het vmbo zelf invulling geven aan het onderwijs in die tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor de moderne vreemde talen. Zo kan er bijvoorbeeld meer nadruk worden gelegd op mondelinge communicatie en minder op leesvaardigheid. De school moet hierbij wel rekening houden met de doorstroommogelijkheden van de leerling.

Alleen in een aantal specifieke gevallen (zie Inrichtingsbesluit WVO, artikel 22, tweede lid) is ontheffing voor Frans én Duits mogelijk. Het gaat hierbij niet in eerste instantie om dyslectische leerlingen. Ontheffing is mogelijk voor leerlingen die:

- Spaans, Arabisch of Turks volgen;
- buiten Nederland vergelijkbaar onderwijs hebben gevolgd en daarbij geen of te weinig onderwijs in Frans of Duits hebben gekregen. Deze leerlingen hebben in de tussentijd niet al op een andere vmbo-school in Nederland onderwijs gevolgd en stromen niet in het eerste leerjaar in. Wanneer ze in het eerste jaar instromen, kunnen ze het reguliere programma volgen en is er geen sprake van achterstand.

In de bovenbouw van het vmbo zijn er weinig mogelijkheden tot ontheffingen geregeld, omdat er in de verschillende sectoren veel keuzevrijheid is. Het probleem kan meestal worden omzeild door een vak (lees: Frans of Duits) eenvoudigweg niet te kiezen. De ontheffingsmogelijkheden concentreren zich daarom op de sector Economie.

In de sector Economie moeten leerlingen kiezen tussen wiskunde of een tweede moderne vreemde taal. Ze kunnen dan ook de tweede moderne vreemde taal vermijden door wiskunde te kiezen. Leerlingen die in de eerste twee leerjaren ontheffing hadden voor Frans of Duits, behouden deze ontheffing in de sector Economie. In plaats van Frans of Duits kunnen ze kiezen voor Arabisch, Turks, Spaans, maatschappijleer II, geschiedenis en staatsinrichting of aardrijkskunde. Dit geldt ook voor leerlingen die onderwijs gaan volgen in de basis-beroepsgerichte leerweg en die eerder leerwegondersteunend onderwijs (lwo) volgden.

De mogelijke vrijstellingen voor de bovenbouw van het vmbo zijn vastgelegd in het Inrichtingsbesluit WVO, artikel 26n.

11.3.2 Vrijstellingen in het havo en het vwo

In de eerste drie leerjaren van havo en vwo zijn zowel Frans als Duits verplicht. Er kan geen ontheffing worden verleend aan dyslectische leerlingen. Wel kan de school in de eerste drie leerjaren zelf invulling geven aan het onderwijs in de tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor moderne vreemde talen. De school moet hierbij wel rekening houden met de mogelijke profielkeuze van de leerling in verband met zijn doorstroommogelijkheden.

Alleen in een aantal specifieke gevallen – het gaat niet specifiek om leerlingen met dyslexie – is ontheffing mogelijk:

- Leerlingen die Spaans, Russisch, Italiaans, Arabisch of Turks volgen, kunnen ontheffing krijgen voor Frans óf Duits. Het is niet mogelijk beide vakken te vervangen;
- Leerlingen die buiten Nederland vergelijkbaar onderwijs hebben gevolgd en daarbij geen of te weinig onderwijs in Frans of Duits hebben gekregen, kunnen ontheffing krijgen voor Frans, Duits of beide talen. Deze leerlingen hebben in de tussentijd niet al op een andere havo- of vwo-school in Nederland onderwijs gevolgd en stromen

niet in het eerste leerjaar in. Wanneer ze in het eerste jaar instromen, kunnen ze het reguliere programma volgen en is er geen sprake van achterstand.

In de bovenbouw van het havo is per 1 augustus 2007 een tweede moderne vreemde taal in drie van de vier profielen niet verplicht. Havo- leerlingen kunnen de tweede moderne vreemde taal vermijden door een ander profiel te kiezen dan Cultuur & Maatschappij.

Leerlingen in de bovenbouw van het atheneum moeten naast Engels een tweede moderne vreemde taal volgen. Hiervoor kunnen Frans, Duits, Spaans, Italiaans, Russisch, Arabisch, Turks of Fries worden aangeboden. Leerlingen kunnen hiervan ontheffing krijgen als zij:

- een stoornis hebben die specifiek betrekking heeft op taal of een zintuiglijke stoornis hebben die effect heeft op taal
- een andere moedertaal hebben dan Nederlands of Fries
- onderwijs volgen in het profiel Natuur en techniek of Natuur en gezondheid, en, bijvoorbeeld door hun dyslexie, zo slecht presteren op de taal waarvoor ze de ontheffing vragen, dat dit naar verwachting een succesvolle afronding van de opleiding in de weg staat. Voor leerlingen op het gymnasium is geen ontheffingsmogelijkheid geregeld, omdat daar de klassieke taal in plaats van de tweede moderne vreemde taal komt.

De mogelijke vrijstellingen voor de bovenbouw van het havo en het vwo zijn vastgelegd in het Inrichtingsbesluit WVO, artikel 26n